

„Túlélő lettem észrevétlenül...”

Ágh István újabb verseiről

Válasz hazulról – Ágh István új verseskötete mintha tényleg a címe szerint való szerepét töltené be: felelne valamire, jelesül az előző kötetre, felelne arra, ami *Hívás valahonnan*. Kapcsolatba lépnek tehát egymással a címek, kommunikálnak, ám az üzenetük tartalmáról vajmi keveset árulnak el. S az is megtévesztő lehet különös módon azok számára, akik a hiányos tömondatoknak nem a szó szerinti jelentését veszik alapul, hanem akik az életmű „kontextusára” tekintenek, hogy a „hazulról” határozószó az oly sokszor és oly bensőségesen megidézett otthont, az iszkázi házat képzelteni el, a szintén több vers kulcsszava, a „hívás” pedig biblikus képzettársítással az életből való elszólyítás rejtelmét idézi fel. S mögöttük ott dereng több évtized távolából *A bánat vasárnapja* két sora: „Minden csak valahonnan / és minden semmi végett.” Ehhez a két motívum keltette várakozáshoz képest okozhat meglepetést, hogy a hazulról itt nem az otthont, nem is a szűkebb szülőföldet, a tájházat jelöli, hanem a hazát, Magyarországot. A vers a hazaszeretet verse, az esszében, a *Szavak honvágyában* is kifejtett ragaszkodásé anyanyelvhez és anyaföldre, meghatott köszöntés, mely „átlelkésül fölfénylő ölelésbe”. A „hívás” jelentése mezeje azért tűnhet ki, mert egyrészt ez a szóalak nem szerepel a kötetben, s nincs ilyen című vers, amilyen viszont van, a *Telefonhívás valahonnan*, az a maga referenciális utalásával a biblikus képzetekről a technikai világ tényeire, eszközére tereli a figyelmet. A transzcendens-metafizikai titokzatosság, a létezés eredendő rejtélye helyett a megfejthetlenség izgalmát a mindennapi élet egyik kommunikációs hibájából

eredeztetni, ahol a zavar épp a kezdeményező fél, az információt „adó” némasága miatt támad. A beszéd itt, a kapcsolatremtés sikertelensége okainak nyomozása közben lesz fatikus szerepűvé, a bizonytalanságot a „játszanak-e velem” álkérdéssel is kiemelve. Az „...egy halott telefonjáról keres valaki megint” mondatának módja ugyanúgy eldöntetlen, kijelentő és kérdő egyaránt lehet, mint a személy kiléte: „egyre inkább azt hiszem, fölhívott egy kísértet”, mondja a „nevő”, mintegy azt a feltevést erősítve, hogy a „valahonnan” határozatlanul bár, de mégis a túlvilágra utal. A néphit szerint az élőknek emberi alakban megjelenő kísértet a halott lelke – a vers lírai énye így, e babonás hiedelem felelevenítésével önmaga és a halottak között olyan érzelmi viszonyt alakít ki, amely immár ontológiai és morálfilozófiai távlatot kap. „...a viszonyok megváltoztak az ő javukra, / míg én a hiányukban önmagamot sajnáltam” – az enyhe szégyenérzet mintha a másik megértésére számítana, akivel úgy teremt kapcsolatot, hogy nem néhány napos hiányról, hanem „egyikünk végleges nélkülözéséről” beszél. Az élő hiányolja a halottat, a halott az élőt – a propopeia trópusa teremti meg itt is, akár csak a korábbi kötetekben és a legújabbban, az emlékezés hangulatát.

Ha tehát a kötetcímek kommunikációs viszonya felemás is, a versek annál szorosabban kapcsolódnak egymáshoz. Elsősorban az elmúlás témakörébe tartozók – ezek teszik ki a *Hívás valahonnan* nagy részét, az első fejezetet, a második, a *Viszszatávolodás* javított versei, a kései változatok már csak azért sem sorolhatók ide, mivel több mint fél évszázadot ölelnek át.

Olyan idöket is, 1958-ig visszamenöleg, amikor még nem a „halálhoz viszonyuló lét” heideggeri gondolata-gondja körül forgott sem élmény, sem tapasztalat, sem képzelet, sem emlékezés. Inkább a szerelemhez, erotikához viszonyuló lét foglalkoztatta. Címekkel jelezve: elbocsátó, kisé közönyös üzenet rögzíti, hogy az, *Aki az első múzsa volt*, „s akinek hírnevet, örökéletet ígértem, / kihagyható verseimnek lábjegyzete lett”. Az a pillanat pedig, amikor *Nem látta senki*, hogy „Menyasszonyi koszorúdat / ujjongón a magasba vágta”, a derü fényében mutatkozik meg, a „Balaton” – „októberi tavaszon” játékos kereszt-rímével. Korai házasságából hirtelen özvegyiségre jutott kamaszkori ideálja már csak „szép közhelyek és jelbeszéd által” próbálja folytatni, ami folytathatatlan (*Kezünk ívét a bánat*). A jelöletlen keletkezésü, talán egy gyermekkori kudarcot felvillantó *Szörnyü, erotikus tél* a kaland kommentárja és a helyszíne miatt tűnik fel. A lírai én csodálkozása, hogy „micsoda képtelenségen / jár az eszem, mikor emlékezem” a költői pályának *A képzelet emlékével kezdödő* azon szakaszát jellemzi, ahol az emlékezet már kevésbé a ténybeli információk előhívását szolgálja, ügyelve a múltban történtek felidézésének „igaz voltára” és „pontosságára”, sokkal inkább meghatározók lesznek az emlékezés folyamatát befolyásoló olyan ún. „nem kognitív faktorok”, mint az érzelem és a hangulat. A versek emlékezetvilága ugyan információkból épül fel, ám ezek java – Baddeley korábban hivatkozott elemzését követve – „vizuális, akusztikus vagy tapintási modalitásból” származik.

A helyszín, a temető külön bekezdést érdemel. Nem e versbeli jelentősége okán, hanem mint olyan toposz, amely Ágh István újabb lírájában fokozatosan átveszi – átvette – az otthon, a szülőház szimbólumának szerepét. A *Hívás valahonnan* több darabjában a temető nem valóságos, hanem szimbolikus térként jelenik meg, ahol a képzelet szervezi a szertartásokat, mozgatja a résztvevöket, mindenekelőtt a lírai

alanyt. A mozgás pedig, a sírba helyezés, vertikális irányú. Egy korábbi vers címével élve: *Ebben a függölegességben* a pszichanalízis által az álom legjellegzetesebb helyváltoztatásának tartott felszállás és lezuhanás helyett a „süllyedés” képzelet körvonalazódik. A *Nappali álom* beszélöje „a világosan alva” töltött órákat pazarlásnak is tartja, és „kegyetlen túléló gyakorlat”-nak is, de hogy mire készít föl, azt nem nevezi meg, hanem a határozott névelö (az) viszonyszavának ragozásával mintegy közös tudásként tünteti fel: „hogy majd ne fájjon, ami azon túl van, / miközben érzékeim emlékével / fölfoghatom semmivé süllyedésem”. A *Kora nyár, késön* szintén a lent és a fent ellentétében szemlélteti a jeltelen, értelmetlen létet: „s mikor az anyaföld hűvöse átjárt egészen, / fönt-röl nézhettem felszín alá merülésem, / ahogy nem marad belölem hátra semmi nyom”. Itt a névutó (alá) tölti be a viszonyzó szerepét, meghatározatlanul hagyva, amit jelöl, távol tartva azonban a jelentést attól, amit igekötö formájában tulajdonítani lehetne neki: az alámerülés vagy alámerítkezés vallási szertartásához kapcsolódó bűnmegbánást, megtérést, megtisztulást. Ehhez hasonlóan halványul el az üres sír feltámadást szimbolizáló bibliikus képe az *Arcok egymásban* életrajzi eredetü, az 1956-os sebesülést fölvidézö emlékében. Az önazonosság lehetőségét latolgató vers hőse most is, mint máskor is – példa a válogatott kötet: *Mivé lettél* – a „kiböl mívé váltam” kérdésére választ keresve azzal a gondolattal játszik el, a játékos hangot végül zsoltáros tónusba fordítva, hogy mi lehetett volna, ha akkor „másik útra” lép. Másikra, „mintsem megszüljem magam másodszorra, / s akit testem a testemböl kiküzdött, / azt éljem most az akkori csütörtök / óta, és mégis eleitöl fogva”.

A második születés képzelet nemcsak a krisztusi megváltást hívja elő, hanem a szimbolikus Földanya méhéhez kötödö hitet is, hogy a holttest sírba helyezése regressus ad uterum, azaz visszatérés az anyaméhbe. Az *Ellobbant selyemkendö* nyitó

helyzete, az elhagyott szülői házba „mint-ha a másvilágról toppannék be”, emlékeztet a korábbi keletkezésű társvers, a *Mire való visszajárnom* indítására: „Mire való visszajárnom / ha nappalom éber álom”, és a hazalátogató felcsigázott képzetét, látomásainak zavartságát ez az állapot, az éber álomé hitelesíti a másik versben is. Ez magyarázza az alvás és ébrenlét határán zajló képzeleti működés az ún. hipnagóg képek feltűntét, az olyanokét, mint a világító kenyérhéj, a kéken bomló s füstté lobbanó selyemkendő. Így kelti életre a képzelet a halott anyát, megszemélyesíti, anélkül, hogy megszólítaná, ám megütközik azon, hogy a konyhában szorgoskodó mama „olyan idegen, mintha ott se lennék”. S ez az idegenségérzet sorjáztatja aztán a költői életműben kitüntetett szerepű kérdésalakzatokat itt is: „holttal az élő? netán holtan én is? / ő támadt föl vagy én mentem le hozzá / szereplőnek múltunk jelenetében, / miután minden megtörtént, s mi vissza- / játszuk, ami a végét megelőzte”. A kérdések érzelmi telítettsége, feszültségfokozó ereje mintha az időben „visszatávolodó” anya és fiú szerepének fölcserélhetőségéből és a beszélő bizonytalanságából fakadna. Felelet azonban nem adható rájuk, látszólag tanácsstalanságot fejeznek ki, dubitációk, ám inkább olyan retorikus fordulatok, interrogációk, amelyek magukban hordják az értelmes választ. Azt, hogy nem holt a megszólaló, nem ment a sírba, még metaforikusan sem állítható róla, amit az *Olyan messze Munkács vára* alánya mond, a történelmi helyszín jelenét a múlttal szembeállítva, hogy „az én illetékességem / itt csupán a föld alatt van”.

Az *Eltűnések* ideje nem visszatávolodik, hanem előrefut, de a sír látomásáig ez is. A paronomázia etimologikus játékával, a „világvégi faluvégén” képpel induló vers tárgyilagos tudósítás is lehetne, ha az „élő sírom” oximoronja nem jelezné, hogy a beszélőt nagyon is nyugtalanítja az elmentmondás: „ahogy létem elfogyóban / hiába nő az utódban, / élő sírom mind-egyik, / észre sem veszik”. Más esetben

a gyermekek, unokák helyébe a növényi élet példája kerül. A *szigligeti bükkre*: az óriás fa nem a látványával hat, hanem „a mélység titká”-val, azzal, „hogy a föld alatt is / van élet”. A folytatás a kötet cím titkát is eloszlatná, a mélységben sejtetve azt a helyet, ahonnan a „hívás” érkezik. A „...csak azt nem tudom, ki hív s hova szólít” közlése azonban kétértelmű: ugyanúgy utalhat egyvalakire, a Kányádi Sándor klasszikus érvényű versét mély bölcséleti tudással elemző Bertha Zoltán fogalma szerint, „a transzcendens magánvalóságában kiismerhetetlen szellemlényre” (Valaki jár a fák hegyén. *Parnasszus*, 2000/4, in *Fekete-piros versek költője – Kányádi Sándor*. Bp., 2006, Hungarovox, 52–58), mint azokra az eltávozott barátokra, akik miatt „visszahúz a részvét”, ám „nem lesz már semmi keresnivalóm itt / nélkülük”. „...a vendégek cseréje végzetes” – jelentette be már 1985 augusztusában az *Írók háza*, s az idő múlásával a melléknév jelentése egyre inkább a régiségben használt sorsdöntőhöz közeledett. Az elsődleges tartalom érvényesítéséhez, a súlyos következményekre célzáshoz leginkább a beszélő indulata hiányzik. A versek alánya nem gerjed haragra, nem önt el panaszáradatával, hanem higgadtan ébred rá, hogy „túlélő lettem észrevétlenül”, „egyszerre csupa idegen, / vagy arcról ismerős leszármazott / vett körül, egy tehetséges, derék, / megalázóan szabad nemzedék / semmisít meg, / miként észre se vesz” (*Hol véget ér a Kelenhegyi út*). A túlélő szerepét két felfogásban is eljátssza aztán. Az egyik az ember múltadóságán, a másik a költő, az alkotó csalódottságán alapul.

Az egyikben, egy múzeumi látogatás élményétől ihletetten „már-már egy saját élve temetést” kínlódjá végig, a *Szkíta aranykincsek* látványa gondolkodtatja el, „miképp változik a részvét a kárörömmel, önfeltés / halálvággyal az összezavart visszaszámolásban”, s figyelmezteti, „nehogy a kandaláber füstjére szokjam, / a lélekharang egyhangú dallamába szeressem”. Élénk képzeleti képek, látási és hallási mozgás-

képzetek jelenítik meg a sírba eresztő kö-
telek nyűszítését, a koporsó dübörgését,
„mintha szédülten magam fölé hajolnék”.
A *napvilág árnyalatai* paradoxona, a „be-
hunyt szemmel kell már látnom” oximo-
ronja szintén olyan helyzetbe juttatja a lí-
rai alanyt, „mintha kívülről nézve lennék
a saját halottam”, „a kinti ködnél sűrűbb
belső homályból kiabál egy süket, / mie-
lőtt én lennék ő”.

A másik felfogás a művészi lét értelmé-
vel függ össze. Az idő hozta változások-
kal. Az annyit csócsált „posztmodern pa-
radigmaváltással”, amelyik az alanyian
vallomásos, életrajzian elégikus, dallamos
hangzású lírát, Ágh István költészetének
jellegadó típusát a kánonon kívülre szo-
rította. S elválaszthatatlanul ettől annak
a tapasztalati valóság- és élményanyag-
nak a kiapadásával, ami e líra éltető forrá-
sa volt: az eleinte eleven, aztán már csak
emlékek éltette falusi, paraszti világ.

A *Válasz hazulról* nyitó darabja, a beszé-
lő nevű ciklus élén álló *Ellenstrófák* összeg-
ző érvényű. „Fáraszt emlékeim terhe /
annyi évtized után, / túl sokat gyűjtöttem
össze, / s megvet mintsem irigyelne / múlt-
tamért az új világ” – így indul a kötet. És
ugyanaz a kép a záró vers, a *Ha az utolsó,
legutolsó* metaforái között is feltűnik: „ösz-
szegyült emlékeim zsákja / nyomja vál-
lam, fájdtíja lábam, / másként múlik, ami
megújul, / mint az, ami vissza nem fordul,
/ kegyetlen változásról van szó, / ha az
utolsó, legutolsó”. „Más kortársat kíván
a kor” – ismerte fel jóval korábban a *Múlt-
tam múltja* is, szót sem érdemlőnek érezve,
amiről a lírai alany emlékezni, beszélni
tudna. A „Kit érdekel?” a *Kastélyos purga-
tóriumnak* is visszatérő kérdése volt, erő-
sen átdolgozott, az ideológiai-aktuálpoli-
tikai vonatkozásoktól megszabadított
változata, a *Hívás valahonnan* zárásaként
szereplő *Kastély az Örök Várakozáshoz* pedig
ennek az érdektelenségnek az okát látszik
keresni: „a vers maga bűnjel, ha én vagyok
a tárgya, / s minden, mi velem együtt
vesztette el mivoltát / ennek a zárt világ-
nak a nyelve tudta nélkül”.

Akadtt értelmező, Sántha József, aki
szerint a szerző mintegy az „eddiggi költé-
szetének kissé túlzott alanyiségától való
távolodás” kezdetét jelenti be itt, s hogy
„ennél pontosabban kevesen voltak képe-
sek meghatározni életművük problemati-
káját” (A vers mint bűnjel. *Holmi*, 2011/12).
A probléma, alighanem a költő szerint is,
nem benne, hanem a befogadóban van,
„az alanyi megszólalás lehetőségeinek a ha-
tárait” nem a nyelvkritika, hanem az az
olvasó feszegeti, aki Ágh István magával
hozott, illetve maga teremtette zárt vilá-
gát szóra sem érdemesnek, érdektelennek
tartja. „Elavult tárgy, ósdi forma / maga
is, ki versbe fog, / s ha dallamát magya-
rosra / szabja, inkább visszafogja, / mint-
ha szállna, s megy gyalog. // Csilingelhet
énekében / hangzó, rag, sorvégi rím, / vagy
épp annak ellenében, / díszes külleméhez
képest / mindenképpen primitív” – az
Ellenstrófák folytatása mintha közvetlenül
az előbbi bírálatra válaszolna. Nem arra
a részére, amelyik mintegy az önmagától,
egy élet során kialakított verseszményétől
való távolodásra biztatná a költőt, hanem
amelyik kétségesnek mondja, hogy a fele-
ző hangsúlyos verselés „magyaros üteme”
alkalmas-e „a modern életszemlélet disz-
harmóniáinak megjelenítésére, avagy a ha-
gyományos ritmus által elátkozva meg-
szünteti a versek intellektuális feszültségét”.
S a normatív esztétika igényeként előke-
rül, ami, úgymond, ma már „szinte elen-
gedhetetlen”, a lírai én „ellenpontozásá-
nak” követelménye, a posztmodernség
sine qua nonja, az irónia, a humor dogmá-
ja. Erre nincs az *Ellenstrófák*nak válasza –
szerzőjüknek lehetne, kérdésbe fordítva,
valahogy ekképpen: vajon meseregénye,
a *Felekirály* nincs telítve a nyelvi humor,
a helyzet- és a jellemkomikum színeivel,
gyermekversei a derű pillanataival, a tréfa
fordulataival, s vajon a *Rókacsárdá* vagy az
Árokból jön a törpe szellemessége, szeliden
maró szatírája nem elég bizonyíték, hogy
az irónia, a humor igen is kenyere neki.

Hogy verseinek tárgya elavult, formája
ósvi lenne, líramodellje kiüresedett – ef-

féle bírálatokban korábban elvétve részestül. Ilyenkor válaszatlanul hagyta őket. Eszébe juthatott, mint évtizedekkel korábban a *Munkanap* alanya mondta, „az írás régi hatalma”, s ironikusan hozzátehetette, „mostani harmadosztály, ahol nincs / helyjegy”, ám nem ment szakmája „futópályáira”. Nem szeretett vitázni, „nincs étvágyam a szóra”, vallotta. Előbb, egy erdélyi kirándulás élményeitől gyötörtén, még az is fölrémlett előtte, hogy „csupa haszontalanság” minden munkája, „gyanús, idegen és felejtethető, a másoké sem érdemes” (*A Békás szorosban*) – de nem tehetett mást, mint Takáts Gyula köszöntésére írott vers (*A százéves Költő*) beszélője: nem illő lelkesedéssel gerjesztett kedélyt magában, magának az írásra. Ilyen alkotásra serkentő alkalom a legújabb kötetben is a barátok, pályatársak köszöntése, emlékezetbe idézése. Buda Ferencé, akinek s akivel „a derű diófája alatt kéne sokáig elidőzni” (*Ártatlan bujtogató*), Ferenczes Istváné, aki ott alkot, Erdélyben, „ahol magyarnak lenni is hőstett” (*Haza a mélyben*), Kiss Benedeké, aki „fővárosi szegény akasztói legény” / poéta és miegymás” (*Sorsfantázia*). *Mezey Katalin emlékkönyvébe* azt írja, hogy „Édesapádtól örökölted talán / a szolgálatra való hajlamot”. Az *Üdvözlét Juhász Ferencnek* újólag is megköszöni az 1950 karácsonyára kapott dedikált könyvet, az *Apámat*, végül találkozóra hívná „a költőben a testvért”, akivel együtt öregedve próbál „elfogultság nélkül visszazagondolni a múltra, / mikor a félreértések és mindenféle gyarlóságok / erősebbnek mutatkoztak az eredendő szeretetnél, / vannak még dolgok, / melyekről csak ketten tudunk”. Az *Ez lenne a költészet?* szintén üzenet lehetne, Cseh Tamás rajongóinak, akik „azt hitték, maguk írják éneked, / s kidalolod, mit titkuk elfedett”. Az *Éveink viszonya*, alcíme: Jékely 100 játék az öregedéssel: mintha az érzékszervek betegsége miatt lenne kiszámíthatatlan a halál közelsége, „nem látom, ami még hátravan, / homályos, rövidlátó szememmel”, egyébként pedig „fogyni kezdett köztünk

a korkülönbség, / mert én futok, s az ő ideje áll”.

A *Mindenszentek a Farkasréten* egyrészt már a címével is mutatja, hogy megváltozott a temető szerepe: szimbolikus tér helyett valóságosként jelenik meg – éppúgy, mint *A lélek bolyongásai Urnatemetőjében* vagy a fekete humorú *Fekete limuzinban*, ahol a kocsi „a halál automatája”, a kipusztuló településen utoljára a sofőrt is kiviszi a temetőbe, s „nem szükséges már újabb fuvar”. Másrészt a halott barát megszólításának retorikai-stilisztikai formáját arra használja fel, hogy ismét csak játékos-furfangos módon, ahogy szokták, „evilági együttműködésre” kérje a túlvilágit, mert „nem szeretném tévedéssel rontani az emlékezés hitelét”, és mert szeretné, ha legalább annyit mondana, „amennyi az örök halál kétségbevonásához egyetlen szóval elég”. Az irodalomról is tájékoztatni akarja eltávozott cimboráját, tudatva vele kettejük dolgát, kirekesztettségüket: „kísértet is lehettem volna azoknak, akik összecseréltek bennünket, / s mikor már elfeledték, ki voltál, engem ítéltek felejtésre, / én meg a nekik nem létezők kelletlen földidézésével foglalkoztam”. Szembenállás, ellentét, egymást nem becsülés: a látélet ugyanaz, mint a *Harminc év múlva* ítélkező soraiban: „már az anyanyelv sem kapcsol össze”, „elképedhetnek, hogy amit kívántak, / a változás vizsályt kelt, mint egy átok”.

A „Politika-függésben” írott ciklus, a *Fölragyogtak a papírszárnyak* két prózaverse sem fest derűsebb képet az irodalom állapotáról, az írók társadalmáról. Az egyik, a *Bűnbeesés előtt* margóra rótt jegyzet K. Endre költő dolgozatához, aki „nem érti, az avantgárd / Erdély Miklós hogyan vonzódatott a népi Ágh Istvánhoz”. A magyarázat okosan és szelíden szól: a hatvanas években át eszébe sem jutott, írja, hogy besorolják származása szerint, ráadásul azok, „akik maguk is / ugyanattól szenvednek, s gyanakvó tekintetük végigpásztazza / arcomat”, s akik nem merték még a Mesztert „rólam lebeszélni, bár engem / sem-

mibe vettek". A Mesterrel, folytatja, közös élményük volt „a szeretet az akasztófák országában”, köze van műveihez is, „s nem mint nekik az avantgárdhoz, / hanem mint mindkettőnknek egymás elmúlt életéhez”. Erdély követői „már fordítottját élik annak, amiért ő drágán megfizetett” – a ki-jelentés lehet vitára indító, irodalomszociológiai s morálfilozófiáira. A másik vers, az *Ezredvégi recept az író fölépítéséhez* érzelmi, indulati sodrása erősebb, hevesebb, gúnyos, szatirikus hullámai hordoznak túlzásokat is. A képességnél fontosabbnak látszó körülményeket, a főnemesi származás „érdekesebb” voltát hozza fel, amelyhez a „kommunista családfa elhajló ága” hasonlítható vagy „a roma mélynyomorból csillámló talentum” és így tovább. Kész európainak nevezi azt, „akit nem fog vissza nemzet és felekezet”, s akinek módja lesz fölhajtani – szerzői kurziválás – a berlini sztrádára, mert „áthidalta az anya- és a világnyelv közti szakadékot, / olyan egyetemes problémákat fejezett ki művészi szinten, / mint a költészet, a szerelem, a hazafiság pornográfiája, / nem terhelte az olvasót érthetetlen helyi konfliktusokkal”. A receptíró a kastélyos versek tárgy nélkül maradt refrénszerű kérdését tárgyassá téve jut el addig, ami őt a legmélyebben nyugtalanítja-bántja: „De kit érdekel a poszt-paraszt élményvilág egyáltalán?”

A vállalás gesztusa méltánylandó, még ha durva egyszerűsítés-szegényítés is – némi poétikai furfanggal mondván – a lírai én részéről az életrajzi én munkásságát pusztán a paraszti világhoz kötni. A költőt csupán a népi líra képviselőjének hinni, ide értve a politikai költészetét is, ami azért nem e líramodell attribútuma, megfelelkezve ugyanakkor a létbölcseleti lírájáról. Arról, amit Domokos Mátyás az „Isteni rész az egészenben” című, hivatkozott méltatásában kivont a hagyományos élményköltészet zónájából, meggyőzően érvelve amellet, hogy „ontológiai líra valósul meg itt a személyesség maszkjában”.

A „politikára ajzó belső kényszer” akkortól munkált benne, noha maga is mo-

solygott rajta, amikor már „a pártokból, a Párt kivételével, / szinte akármelyiket választhattad” – épít a betűkép és a szóisméltés stilisztikai alakzata, az anadiplozis adta humorra egy helyütt. Máshol, a *Nem a dohányzás ártalmáról* átdolgozásában (A *kommunisták különleges ártalmáról*) azt a politikai-ideológiai szempontból kényes komikus helyzetet jeleníti meg, amikor a szocializmus építésének lázában vizsgálat indult annak kiderítésére, vajh tévedés-e vagy bűncselekmény, és kit terhel a felelősség, hogy az egyik termelőszövetkezeti üzemág „gombot készít / a belga csendőrségnek szovjet rézből”. A humorba burkolt vélemény helyét többször a közvetlen állásfoglalás veszi át, kevés esélyt adva még a képes beszédnek is. Ilyen, amikor a mindent tizedik magyarról több száz millió ívpapírra írt ügynöki jelentések halmazát egy „óriási alvó máglyához” hasonlítja (*Alvó máglya*), és ilyen, amikor a kezükben okos telefonnal járkálókat úgy láttatja, mint „egy pihés kismadár lüktetését tapintának”. E vers, *Az utolsó változat* hangja azonban korántsem madárszelidségű: az úgynevezett paradigmaváltással elkezdődött „helyezkedés rókatáncát” epésen, keserűen haragos hangon beszéli el, megidézve a „tudszoc” tanszék adjunktusából filozófussá vedlett oktatót, akinek „hallgatói már csak a hallgatásokból hallhattak a forradalomról”. A szóisméltéses nyelvjáték, a nyelvi humor is apadóban, ha a politika dolgában megnyilatkozó még közvetlenebb, egyenesebb beszédre szánja el magát. Ha a használt ruhák kereskedése miatt a falusiak példáját hozza elő, akik „húzództak, mint mindig, / szégyellték volna a mások rongyát viselni” (*Second hand*). Vagy ha az *Új tüntetők* vonulása a szabadságharc költőjét juttatja eszébe, ma lenne-e miért hullatni vért, válasza pedig kíméletlen s bizonyos aránytalanul súlyos ítélet: nem a vénsége marasztalja, hogy ne tartson a Savanarola keresztes kölykeire emlékeztetőkkel, „hanem ez a vizsályt szító / vándor kórus, ez a vétőt / szajkózó cinikus céció”. „Megrendezik a szabadság ne-

vében a diktatúrát, / mintha rab volna az ország” – az effajta, vezércikkbe, glosszába való közlésekhez képest fölragyog a stílus, a becsapást jelentő vakítás káprázatos metaforájával, az egymást kizáró fogalmak telitalálatos oximoronjával. A *Hitel* negyedszázados évfordulóját köszöntő vers, a *Fölragyogtak a papírszárnyak* az első szám megjelenésére emlékezik: „mester-ségem szabadsága / attól a naptól mérhető //, amelyik még hasonlított / november ama hajnalára, / mikor a szétlőtt utcalámpa / vakította a holnapot”.

S a politikai versek utolsó darabja, tudatos szerkesztésre vallóan, már átvezet a posztparaszti élményvilágba. A *Jubileum* a helység – megnevezetlenül is Iszkáz – nyolcszáz évének ünneplése, díszebéddel, a lírai alany díszpolgárrá avatásával, ám „a felhőtlen jókedv”, amely előbb a Szabó Dezső- vagy Tamási Áron-féle rendes fel-támadást és vele a temetőt képzelteni el, arra a kedélyes kérdésre kerekítve sort, hogy vajon „jutna-e nekik étel, ital, ha meghülnének” – a jókedv hirtelen komorságba vált az ünnepelt távozása miatt. Aki látomásaiiban már előbb is lépésről lépésre temetett és kísérteteket támasztott föl, távozásával, úgy érzi, érvényteleníti „a kitüntetett címet, / mert elsüllyed bennem a táj, meg az egész közösség, / s valami nem embernek való hiányérzet marad utána, / éppúgy tragédia nélkül, mint az alkonyat láttán”. Elsüllyed benne a táj meg az egész közösség – ahhoz a természeti törvényszerűséghez lesz ez hasonlatos, ahogy a nap lassan leáldozik, bealkonyul. Már régebbi versek is úgy tüntették fel a szülőfalut, ahol már nincsenek, „csak álom laktat benne” (*Levél beteg nővéréhez*), kérdeztették, mintha a nonszensz versek világában játékot űzne, hogy *Hova lett a szülőház a házból*, és az sem mai költemény, amely kimondja: „lelet-falu: Iszkáz, / múltját romantikázza” (*Ajánlás a dögtemetőhöz*). Ez a romantikázás észlelteti most is olyan-nak a vidéket, miként valaha volt, „a hatvan éve látott kép jelenik meg valami / kései érzület visszarendezése nyomán”

(*Harang-idéző*), és ez játszhatná el a „jelen-kori parlag udvarán” jobbagyként Berzsenyit, ha a józan valóság nem láttamoztatná: „beteljesült korai jóslatom, / a falut megette a temető”. A hiányérzet nem embernek való most sem, itt sem: éhes jószág bőgése fejezheti ki, a „boldogtalan tehén, amint sír, vádol és dühöng” (*Már csak a hang*). A leletfalú településrajza, „ha megtalálnák valamely múzeum raktárában”, őrizné, mutatná a múltat, az „itt született, rég elfelejtett / költők idézhetnék föl az emberi teljességet, / ha művük előkerülne” – a keserű jóslat ez a szülőfalúval együtt süllyedő költők emlékezetéről és költői emlékezetéről. De: „Valaki most is álmodik egy nem létező faluról” (*Makett-falu*). A létezőt pedig kénytelen elmúlásában szemlélni – mintha ezt is, akárcsak a benne lakót elszólítaná a sors. És innen is látszik Domokos Mátyás igaza a szinte megfoghatatlan érzelmi és életérzésbeli tartalmaikat közvetítő ontológiai líráról.

Egy gyászvers, a Makovecz Imre emlékére újra írott költemény, a *Néma zsoldár* vezet át a bölcseleti verseknek abba a sorába, amelyek három ciklust is megtöltenek. A *Visszakapott május*, a *Ráadás* és a *Fényhíd csúcán* sokféle hatást egyesít. Például a József Attiláét (az életet a halálra ráadásnak kapjuk), a Szabó Lőrincét (Budapesten „magamban köszöntem mindenkinek”), mindenekelőtt, persze, Arany Jánosét (*Ha az utolsó, legutolsó*: „Úgy menekít feledkezésbe az Isten is, mint a költészet, / s ahogy a vén suszter csinálgat / ünnepi lábbelit magának”). A „mennyi előttem a haladéék?”, a „magát gerjeszti már a félelem”, „minden ősz borzongató előérzet”, „még semmi sem kibírhatatlan, / amibe majd belehalok”, „de hát mit félt már annyira, / aki egész világot vesz el”, „az örökkévalóságához képest / semmiségnek tetsző együttlétnek / nyoma sem lenne emlékeim nélkül”, „örömeimből dől a bánat, / mosolygásom, akár az álarc” – csupa-csupa búcsúvers, paradoxonokkal, szentenciákkal, aforisztikus fogalmazásmóddal. Hozzájuk képest a *Néma zsoldár* nem a hívás,

az életből elszólítás, hanem a létre szólítás, az életbe való meghívás gondolatával csatlakozik az ember világba-vetettségének heideggeri eszméjéhez. Már a *Kastély az Örök Várakozáshoz* lírai alanya is hasonló gonddal küszködött: „azt tudni kellene, / miért vagyunk épp itt most, / önszántunkból, vagy fortélyos meghívással”. A Makoveczet idéző költemény a világban-benne-lét bűnből eredő egzisztencialista gondját veszi magára: „jó lenne, ha volna, // aki létünk igazolva / arra tudna megfelelni, / miért vagyunk úgy leosztva, / mintha nem okozná senki, // mennyi bűnt kell elkövetni, / hogy legalább belénk csapva / nyilatkozna, ugyan mennyi / áldozat vár áldozatra”. A társvers, a kötet talán legszebb darabja, egy további tömörítéssel, a hiúság és a rondaság emlegetésének elhagyásával klasszikus szépségűvé alakítható *Bárcsak tovább segítené* ugyanazt az ígét használja: a „leosztás” kártyajátékból, ezen belül is a hazárdjátékként jelölt pókerből ismert műszavát. Hogy ki az, aki leoszt, a zsoltár „belénk csapva” helyzetképe sejteti, hiszen az istennyilának hívott villám csapására célozhat. A másik vers, keretbe zárta, az epifora alakzatával ismétli meg az ígét:

„Bárcsak tovább segítené, aki leosztja sorsom, / hogy az utam vége felé / ne kelljen megbotolnom, // kegyetlen megpróbáltatás / szembesülni jövőmmel, / s várni, miféle változást kényszerít ki belőlem” – így a kezdet. A befejezés pedig a kényszerű változást nevezi meg: „bárcsak tovább segítené, / aki leosztja sorsom, / hogy az élet vége felé / ne kelljen megbomolnom!”. Akit a zsoltár megidéz, akihez a fohász szól, „aki”, éppúgy, mint a Kányádi-vers Valakije elbizonytalanítja ugyan az istenképzetet, nem fosztja meg azonban az alanyiség feltétlenségétől, hiszen nem „valami” s nem „ami” a földi segítőtárs. Az Ágh-vers lírai alanya nemcsak amikor hívást kap valahonnan, hanem amikor önön eredetén gondolkodik, akkor is – ismét Bertha Zoltán gondolatait követve – „a transzcendencia végtelen jelenvalóságával találkozik”.

A megismerés határain túli, tapasztalat feletti s az érzékelés számára a változatok gazdagságával feltárulkozó világ: a *Válasz hazulról* világa. Irodalmunk világában pedig – Tandori Dezsőnek az összegyűjtött versek „megjelenése-örömeivel” szerzett *Már-nem is* című költeményéből idézve (*Kortárs*, 2014/2) – „egy nagyköltészet elhelyezkedik”.

Márkus Béla

MÁRKUS BÉLA (1945) a Debreceni Egyetem nyugalmazott docense.